

маніпуляцій, тому університетська система має виходити за межі традиційного транслятора знань. Освітній процес у ЗВО повинен орієнтуватися на розвиток умінь аналізувати, інтерпретувати та оцінювати контент, формуючи у майбутніх фахівців самостійне мислення та культуру відповідального ставлення до інформації, що цілком корелює з державною політикою у цій сфері [6]. Першочергового значення це набуває у контексті гуманітарної освіти, покликаній навчити студентів фахово працювати зі складними смислами, розгалуженими інтерпретаціями та суперечливими суспільними процесами.

Серед ключових складників розвитку критичного мислення доцільно виділити медіаграмотність, цифрову компетентність, навички аргументації, уміння працювати з джерелами та здатність до рефлексії. До дієвих методів формування цих якостей належать проблемно-орієнтоване навчання, аналіз кейсів, інтерактивні дискусії, дебати та робота з медіатекстами [2]. Вагоме місце посідає також освоєння фактчекінгу як прикладного інструменту верифікації інформаційних потоків [4, с. 427–428].

Виняткового значення цей підхід набуває у професійній підготовці майбутніх правоохоронців, державних службовців та фахівців у сфері безпеки. Зокрема, «критичне мислення у правоохоронній діяльності трансформується від формального знання законів логіки до здатності перевіряти наративи, аналізувати інформаційні впливи та здійснювати фактчекінг» [4, с. 427]. За таких умов воно стає невід’ємною передумовою професійної відповідальності та етичної культури фахівця.

Стрімкий розвиток штучного інтелекту створює як унікальні можливості, так і безпрецедентні виклики для інформаційної безпеки. Сучасні генеративні системи здатні моделювати тексти, зображення та відеоконтент, які майже неможливо відрізнити від реальних. Це суттєво ускладнює верифікацію автентичності відомостей, через що критичне мислення сьогодні мусить охоплювати аналіз не лише безпосереднього змісту повідомлень, а й технологічних механізмів їхнього цифрового конструювання.

Отже, критичне мислення постає суттєвим стратегічним ресурсом забезпечення національної безпеки України. В умовах гібридного протистояння воно виконує насамперед захисну функцію, формуючи стійкість суспільства до дезінформаційних хвиль та маніпуляцій. Саме тому розширення цієї компетентності, передусім у межах вищої школи, має розглядатися не просто як внутрішнє педагогічне завдання, а як фундаментальний вектор державної гуманітарної та безпекової політики, спрямованої на підтримання громадянської стійкості, утвердження культури відповідального міркування та захист національного смислового простору.

Список використаних джерел

1. European Commission. Guidelines for teachers and educators on tackling disinformation and promoting digital literacy through education and training. Brussels : European Commission, 2022. 44 p.
2. Media and information literate citizens: think critically, click wisely! Media and information literacy curriculum for educators and learners / A. Grizzle, C. Wilson, R. Tuazon et al. (eds.). 2nd ed. Paris : UNESCO Publishing, 2021. 403 p.
3. Council of Europe. Digital Citizenship Education Handbook. Being online, Well-being online, Rights online (2022 Edition) / J. Richardson, E. Milovidov. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2022. 166 p.
4. Петрова Г. М., Кумедта Т. А. Критичне мислення у правоохоронній діяльності: трансформація від знання законів формальної логіки до перевірки наративів (фактчекінг). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 426–429.
5. Литвин Н. А., Ярош А. О. Вплив дезінформації на національну безпеку України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 288–290.
6. Стратегія Міністерства культури та інформаційної політики України з розвитку медіаграмотності на період до 2026 року : затв. наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 24 трав. 2024 р. № 377. URL: <https://mincult.gov.ua/news/strategiya-ministerstva-kultury-ta-informacziynoyi-polityky-ukrayiny-z-rozvytku-mediagramotnosti-na-period-do-2026-roku/>

Купіна Людмила Францівна, завідувач відділу публічно-правових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Соціально-демографічна безпека є однією із складових національної безпеки держави, яка гарантує збалансоване демографічне відтворення населення, гідні умови життя, наявність соціальної справедливості в суспільстві та відповідний рівень розвитку людського капіталу. На жаль, вказане не притаманне Україні, що актуалізує питання формування нової моделі соціально-демографічної безпеки в умовах збройної агресії. Це обумовлене тим, що російсько-українська війна поглибила демографічні втрати, активізувала міграційні процеси, спричинила руйнування об’єктів соціальної та житлової інфраструктури, а соціальна нерівність загострила проблему зниження рівня людського розвитку, що впливає на якість людського капіталу та розвиток держави.

За даними Звіту про людський розвиток «Вихід із глухого кута: Переосмислення співпраці в умовах поляризованого світу», станом на 2024 рік Україна посідала 100 місце у загальному рейтингу

із 193 країн та територій щодо індексу людського розвитку, який є узагальненим показником за трьома основними вимірами – довге та здорове життя, доступ до знань та гідний рівень життя. В звіті зазначено, що в Україні гостро відчувається зниження рівня людського розвитку, оскільки цей показник опустився до найнижчого рівня з 2004 року, що не сприяє накопиченню людського капіталу [1]. Загалом людський капітал розглядається як сукупність знань, навичок, професійних компетентностей, стану здоров'я та соціальної активності населення. Відповідно до концепцій Gary Becker та Theodore Schultz, саме людський капітал є основним джерелом економічного зростання та суспільного прогресу.

Для України проблема збереження людського капіталу набула безпрецедентного значення через скорочення чисельності населення, зростання зовнішньої міграції, втрати працездатного населення внаслідок війни, погіршення стану здоров'я громадян, руйнування освітньої та медичної інфраструктури. У зв'язку з цим сучасна модель соціально-демографічної безпеки повинна розглядати людський капітал не лише як економічну категорію, а як об'єкт спеціального правового захисту та державної політики. Людський капітал як позитивний наслідок активного людського розвитку має стати центральним елементом соціально-демографічної безпеки, а її головним об'єктом – людина, її права, свободи та можливості реалізації як особистості, професіонала, тощо. Вказане відповідає ст. 3 Конституції України і визначає, що сучасна модель соціально-демографічної безпеки України має формуватися на засадах людиноцентризму та соціальної справедливості як основи сталого розвитку.

Методологічною основою сучасної моделі соціально-демографічної безпеки має стати людиноцентризм. У науковому розумінні людиноцентричний підхід передбачає орієнтацію державної політики на потреби людини, забезпечення її гідності, добробуту та можливостей самореалізації, що відповідає міжнародним стандартам розвитку держави. Європейська концепція соціальної держави базується на тому, інституційна спроможність вимірюється не кількістю ухвалених нормативно-правових актів, а рівнем захищеності людини та якістю її життя. Саме тому, національне законодавство України у сфері соціально-демографічної безпеки має бути людиноорієнтованим та забезпечувати доступність соціальних послуг, якісну систему охорони здоров'я, укорінення цінностей освіти, підтримку сім'ї та народжуваності, реінтеграцію мігрантів, ветеранів та ветеранок до суспільства, рівність прав і можливостей, захист прав внутрішньо переміщених осіб.

Варто зазначити, що традиційні підходи до посилення національної безпеки, як правило, зосереджувалися на протистоянні військовим, політичним та економічним викликам і загрозам. Проте, аналіз сучасних наукових та соціальних досліджень дає можливість зробити висновок, що збалансовані демографічні процеси, належний стан здоров'я населення, безперешкодний доступ до освіти, соціальна згуртованість та рівень довіри до державних інституцій у сфері соціального захисту безпосередньо впливають на соціальну стійкість держави як фундаменту соціально-демографічної безпеки [2–4]. Такий підхід відповідає європейським стандартам соціальної політики та принципу соціальної справедливості, який є базовим компонентом формування нової моделі соціально-демографічної безпеки України.

Одним із центральних елементів нової моделі соціально-демографічної безпеки є демографічна стійкість. Вона передбачає здатність держави підтримувати баланс у демографічній сфері, забезпечуючи відтворення населення у період викликів та загроз. На сьогодні на державному рівні визнано, що такими викликами є масштабна зовнішня міграція, низький рівень народжуваності, високий рівень передчасної смертності, розбалансування ринку праці, масові вимушені переміщення населення в межах України, інші чинники відтворення населення. Видається обґрунтованим, що демографічна стійкість у контексті соціально-демографічної безпеки це здатність населення адаптуватися до демографічних змін і викликів із збереженням при цьому стабільності, життєздатності та ідентичності суспільства; можливістю збереження демографічного потенціалу під впливом негативних демографічних тенденцій [5].

Сучасна демографічна політика має спрямовуватися на підтримку народжуваності, захист репродуктивного здоров'я, підтримку молодих сімей, розвиток програм житлового забезпечення, сприяння поєднанню сімейних і трудових обов'язків, створення безпечного середовища для виховання дітей. Важливим напрямом також є удосконалення правового регулювання репродуктивних прав людини, допоміжних репродуктивних технологій та охорони материнства і дитинства.

Одним із найбільших викликів для України залишається масштабна зовнішня міграція населення. Стабілізація міграційних рухів є одним із завдань міграційної політики, що формує передумови для гарантування національної безпеки держави у випадку загроз, які спричиняють відтік населення та запобігають трудовій та незаконній міграції представників інших країн, які позбавлені гідних умов життя на території своєї держави. Вказане обумовлює розглядати міграційну політику як компонент соціально-демографічної безпеки, який характеризує здатність держави регулювати міграційні процеси таким чином, щоб мінімізувати демографічні втрати, забезпечувати відтворення людського капіталу та уникнути змін в етнічному складі українців, де панівне місце мають займати українці. Вказане корелюється з тим, що наступним важливим чинником соціально-демографічної безпеки виступає національна ідентичність. Вона забезпечує консолідацію суспільства, підвищує стійкість до інформаційних впливів та сприяє формуванню відповідального громадянства.

Національна ідентичність має бути обов'язковим компонентом соціально-демографічної безпеки та гарантуватися дієвою культурною політикою, укоріненням національної пам'яті, розвитку освітніх програм та механізмів інтеграції населення до національної культурного простору.

У якості висновку варто зазначити, що формування сучасної моделі соціально-демографічної безпеки України повинно здійснюватися на основі людиноцентризму та захисту людського капіталу. Така модель має поєднувати правові, соціальні, демографічні та гуманітарні механізми забезпечення стійкості суспільства. Ключовими компонентами соціально-демографічної безпеки мають бути людиноцентрична державна політика, соціальна справедливість і рівність можливостей, відновлення та накопичення людського капіталу, соціальна та демографічна стійкість населення, ефективна міграційна політика, зміцнення національної ідентичності.

Особливістю сучасної моделі соціально-демографічної безпеки є те, що вона формується як стратегічний ресурс повоєнного відновлення України, успішність та ефективність здійснення якого залежатиме не лише від фінансових інвестицій та допомоги міжнародних партнерів, а й від здатності держави відновити і накопичити національний людський капітал. У цьому контексті соціально-демографічна безпека може бути визначена як стан захищеності демографічного потенціалу та соціального розвитку суспільства, за якого забезпечується відтворення населення, накопичення людського капіталу, укорінення національної ідентичності, реалізація соціальних прав людини та здатність держави протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Список використаних джерел

1. Звіт про людський розвиток «Вихід із глухого кута: Переосмислення співпраці в умовах поляризованого світу». URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ukrayina-zalyshayetsya-krayinoyu-z-vysokym-indeksom-lyudskoho-rozvytku-zvit-undp>
2. Токарчук О. В. Концептуальні засади соціально-демографічної безпеки: національний вимір. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2025. Том 1 (90). С. 169–174.
3. Кремінь В. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї. *Дзеркало тижня*. 2005. № 31. URL.: https://zn.ua/ukr/science/filosofiya_lyudynotsentrizmu_yak_teor
4. Купіна Л. Ф. Концептуальні засади розвитку законодавства у сфері соціально-демографічної безпеки України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 3 (88). С. 160–165.
5. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2024 р. № 922-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>

Купрієнко Анатолій Миколайович, заступник керівника Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, кандидат юридичних наук

РОЛЬ І МІСЦЕ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ З ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Активний розвиток суспільства в надскладних умовах відсічі широкомасштабній збройній агресії РФ, збереження незалежності, територіальної цілісності й недоторканності України неможливі без ефективної системи забезпечення військового правопорядку, належного рівня військової дисципліни, неухильного виконання наказів командування й дотримання вимог законодавства військовослужбовцями, зокрема протидії кримінальним правопорушенням проти встановленого порядку несення військової служби.

Військовими кримінальними правопорушеннями визнаються кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [1].

Саме тому важливе місце в системі протидії кримінальним правопорушенням проти встановленого порядку несення військової служби посідає Державне бюро розслідувань (далі – ДБР).

Після ліквідації військової прокуратури та подальшого реформування системи органів досудового розслідування, саме ДБР фактично стало основним органом, відповідальним за запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів). У зв'язку зі значним збільшенням кількості таких кримінальних правопорушень після запровадження воєнного стану в структурі ДБР були створені та розвинуті підрозділи, діяльність яких зосереджена виключно на протидії військовим злочинам.

Місце цих підрозділів у системі забезпечення національної безпеки визначається тим, що вони здійснюють правовий контроль за дотриманням законності у військових формуваннях. Йдеться не лише про реагування на вже вчинені злочини, а й про забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності, що має важливий превентивний ефект. Усвідомлення неминучості покарання за порушення військового законодавства сприяє зміцненню дисципліни та правопорядку в Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

Особливого значення діяльність цих підрозділів набула в умовах широкомасштабних бойових дій. Військова дисципліна безпосередньо впливає на здатність підрозділів виконувати бойові завдання, а окремі кримінальні правопорушення можуть мати наслідком не лише втрату керованості військами,